

ВЕСТНИК НИМСИ
НАУЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

SRMSI BULLETIN
SCIENTIFIC-INFORMATION JOURNAL

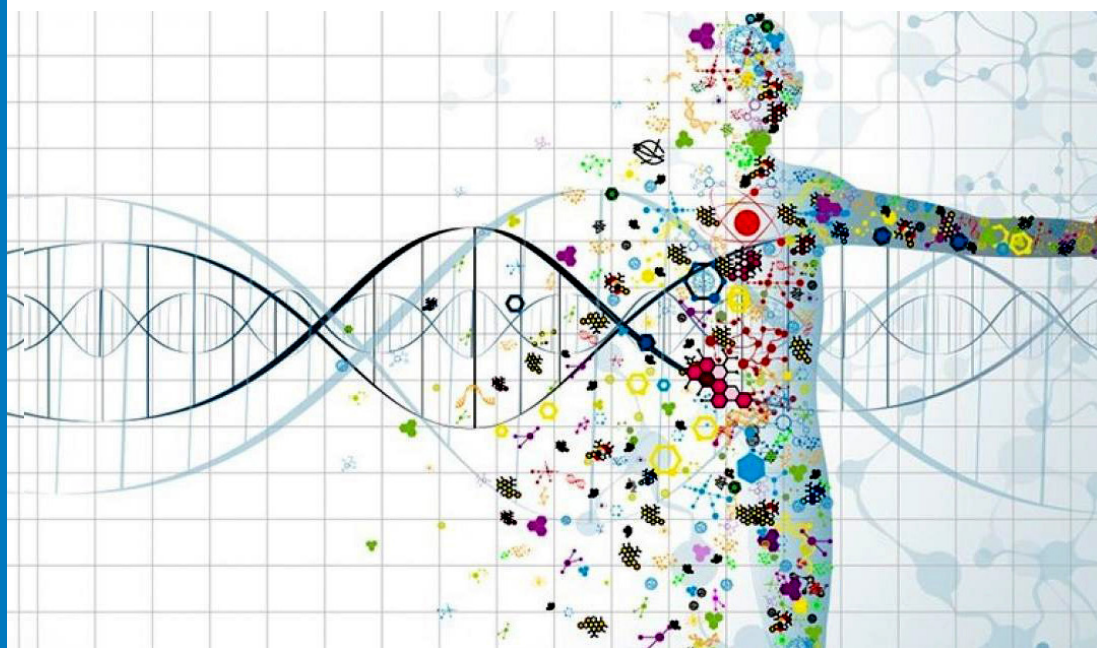

ISSN 1694-8300 (*print*)
ISSN 1694-8351 (*online*)

ИИМСИ ЖАРЧЫСЫ

илимий-маалыматтык журналы

<http://nimsi.kg>

№1 2021

ВЕСТНИК НИМСИ
НАУЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

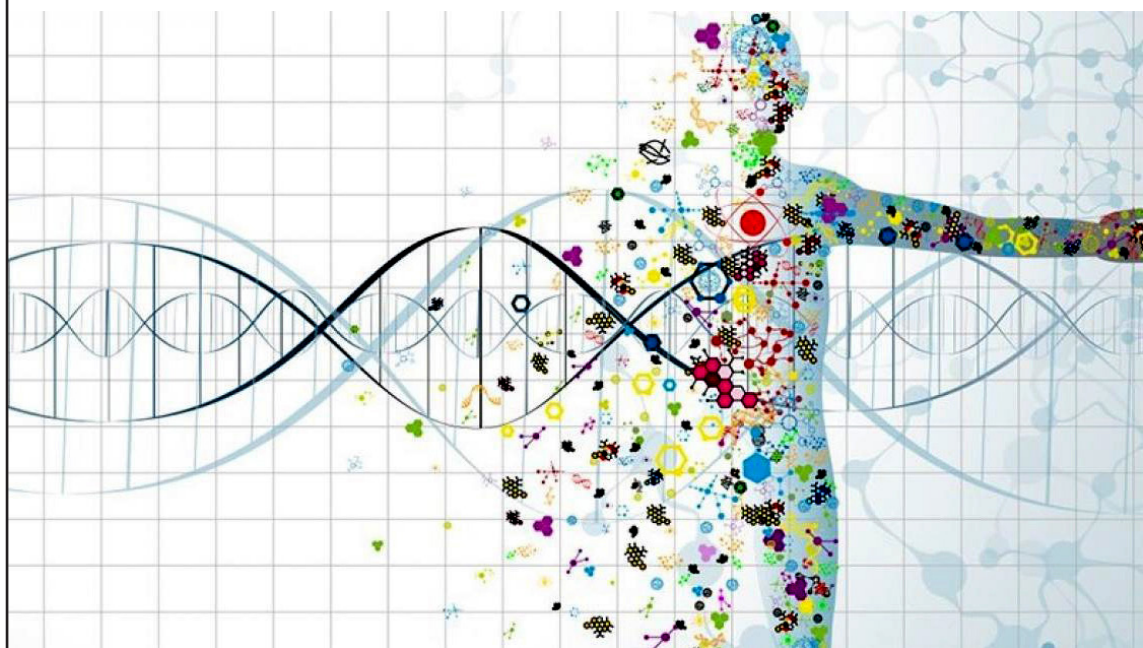
SRMSI BULLETIN
SCIENTIFIC-INFORMATION JOURNAL

ISSN 1694-8300 (print)
ISSN 1694-8351 (online)

ИИМСИ ЖАРЧЫСЫ

илимий-маалыматтык журналы

<http://nimsi.kg>

№1 2021

ISSN 1694-8300 (басма)
ISSN 1694-8351 (элект.)

**ММКнын
ЮШТУРУУЧУСУ**
Илимий-изилдөө
медициналык-социалдык
институту

Кыргыз Республикасынын
Юстиция министрлигинин
Жалал-Абад
областык юстиция
башкармалыгынан
каттоодон өткөн.

ММКны каттоо жөнүндө
күбөлүк №10235
2020-жылдын 20-августу

**РЕДАКЦИЯНЫН
ДАРЕГИ**

Кыргыз Республикасы,
Жалал-Абад ш.,
Ленин көчөсү 174.
720900

E-mail:
vestnik.nimsi@mail.ru
web: www.nimsi.kg

Тел.: +996 3722 52588
Факс: +996 3722 52588

Мезгилдүүлүгү:
Жылына эки жолу

**Макаланын мазмунуна
жана тууралыгына
автор жоопкерчиликтүү
болот.**

**ИЛИМИЙ-ИЗИЛДӨӨ МЕДИЦИНАЛЫК-
СОЦИАЛДЫК ИНСТИТУТУ**

ИИМСИ ЖАРЧЫСЫ
илимий-маалыматтык журналы

РЕДАКЦИЯЛЫК КОЛЛЕГИЯ

Анарбекова В.Э.	тарых илим. канд.
Арынбаев Ж.Т.	экон. илим. канд., доц.
Ахмедов Э.Ш.	медицинанын PhD д-ру
Бегалиев Ш.С.	фарм. илим. канд.
Ботиров М.Т.	мед. илим. д-ру, проф., Фергана, Өзбекстан
Жуманалиева М.Б.	медицинанын PhD д-ру
Икрамов А.Ф.	мед. илим. д-ру, проф., Андижан, Өзбекстан
Канетова Д.Э.	физ.-мат. илим. канд.
Кененсариев Т.	тарых илим. д-ру, проф.
Мухаммад Ш.Ш.	медицинанын PhD д-ру
Нарбаев М.Р.	физ.-мат. илим. канд. (жооптуу катчы)
Норматова Ш.А.	мед. илим. д-ру, проф., Фергана, Өзбекстан
Орозбаева Ж.М.	биол. илим. канд., доц.
Орозов Р.Н.	тех. илим. канд., доц.
Расулов Х.А.	мед. илим. д-ру, проф., Ташкент, Өзбекстан
Сулайманов Ш.А.	мед. илим. д-ру, проф.
Тампагаров К.Б.	физ.-мат. илим. д-ру. (башкы редактор)
Устенова Г.О.	фарм. илим. д-ру, проф., Алма-Ата, Казакстан
Шатманов С.Т.	мед. илим. д-ру, проф.

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ МЕДИКО-СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ

ВЕСТНИК НИМСИ
научно-информационный журнал

ISSN 1694-8300 (печат.)
ISSN 1694-8351 (элек.)

УЧРЕДИТЕЛЬ СМИ

Научно-
исследовательский
медико-социальный
институт

Зарегистрирован
в управлении юстиции
Жалал-Абадской области
министерства Юстиции
Кыргызской Республики

Свидетельство о
регистрации СМИ
**регистрационный
№10235**
20-августа 2020 года

АДРЕС РЕДАКЦИИ
720900, Кыргызская
Республика,
г. Жалал-Абад,
ул. Ленина, 174

E-mail:
vestnik.nimsi@mail.ru
web: www.nimsi.kg

Тел.: +996 3722 52588
Факс: +996 3722 52588

Периодичность:
Два раза в год

**Ответственность
за содержание и
достоверность статьи
несут авторы.**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Анарбекова В.Э.	канд. истор. наук
Арынбаев Ж.Т.	канд. экон. наук., доц.
Ахмедов Э.Ш.	д-р PhD медицины
Бегалиев Ш.С.	канд. фарм.наук
Ботиров М.Т.	д-р мед.наук, проф., Фергана, Узбекистан
Жуманалиева М.Б.	д-р PhD медицины
Икрамов А.Ф.	д-р мед.наук, проф., Андижан, Узбекистан
Канетова Д.Э.	канд. физ.-мат. наук
Кененсариев Т.	д-р истор. наук, проф.
Мухаммад Ш.Ш.	д-р PhD медицины
Нарбаев М.Р.	канд. физ.-мат. наук (ответственный секретарь)
Норматова Ш.А.	д-р мед.наук, проф., Фергана, Узбекистан
Орозбаева Ж.М.	канд. биол. наук., доц.
Орозов Р.Н.	канд. тех. наук., доц.
Расулов Х.А.	д-р мед.наук, проф., Ташкент, Узбекистан
Сулайманов Ш.А.	д-р мед. наук, проф.
Тампагаров К.Б.	д-р физ.-мат. наук (главный редактор)
Устенова Г.О.	д-р фарм. наук, проф., Алма-Ата, Казахстан
Шатманов С.Т.	д-р мед. наук, проф.

ISSN 1694-8300 (*print*)
ISSN 1694-8351 (*online*)

**MASS MEDIA
FOUNDER**

Scientific-Research
Medical-Social
Institute

Registered in the
Department of Justice of the
Jalal-Abad Region of the
ministry of Justice of the
Kyrgyz Republic

Mass media registration
certificate **registration**
No.10235 20-August 2020

EDITORIAL ADDRESS

Кыргыз Республикасы,
720900,
Kyrgyz Republic,
Jalal-Abad city,
Lenin str. 174

E-mail:
vestnik.nimsi@mail.ru
web: www.nimsi.kg

Phone: +996 3722 52588

Fax: +996 3722 52588

Frequency:
Twice a year

**Responsibility for the
content and reliability of
articles lies with
authors**

**SCIENTIFIC-RESEARCH
MEDICAL-SOCIAL INSTITUTE**

SRMSI BULLETIN
Scientific Information Journal

EDITORIAL BOARD

Anarbekova V.E.	cand. hist. sciences
Arynbaev Zh.T.	cand. econom. sciences., docent
Akhmedov E.Sh.	PhD in Medicine
Begaliev Sh.S.	cand. pharmacy sciences
Botirov M.T.	Dr. med. sciences, prof., Fergana, Uzbekistan
Zhumanalieva M.B.	PhD in Medicine
Ikramov A.F.	Dr. med. sciences, prof., Andijan, Uzbekistan
Kanetova D.E.	cand. phys.-math. sciences
Kenensariyev T.	Dr. history sciences, prof.
Muhammad Sh.Sh.	PhD of Medicine
Narbaev M.R.	cand. phys.-math. sciences (executive secretary)
Normatova Sh.A.	Dr. med. sciences, prof., Fergana, Uzbekistan
Orozbaeva Zh.M.	cand. biol. sciences., docent
Orozov R.N.	cand. those. sciences., docent
Rasulov H.A.	Dr. med. sciences, prof., Tashkent, Uzbekistan
Sulaimanov Sh.A.	Dr. med. sciences, prof.
Tampagarov K.B.	Dr. phys.-math. sciences (editor-in-chief)
Ustenova G.O.	Dr. pharm. sciences, prof., Alma-Ata, Kazakhstan
Shatmanov S.T.	Dr. med. sciences, prof.

М А З М У Н У

Р. М. Абдуллаев, М. Д. Сайдалиев, М. Ш. Садыков ЖАШ МУУНДАРДЫ БЫМАНДУУЛУККА ТАРБИЯЛООДО ХАДИСТЕРДИН РОЛУ	14
Абдуллаева М.Д., Адышева А., Калыкова Г.С. НООКАТ ЖАНА ТАШ-КӨМҮР КЕНДЕРИНИН ОТКО ЧЫДАМДУУ ТОПУРАКТАРЫНАН КЕРАМИКАЛЫК МАССАЛАРДЫ ДАЯРДОО ЖАНА ТЕХНОЛОГИЯЛЫК КАСИЕТТЕРИН ИЗИЛДӨӨ	20
Абдыкаарова А.Т. УНДАН ЖАСАЛГАН КОНДИТЕР АЗЫКТАРЫ МЕНЕН НАН-БУЛОЧКА ӨНДҮРҮШҮНДӨ КАРА БУУДАЙ УНУН КОЛДОНУУ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ	25
Адышева А., Калыкова Г.С. ПЕКТИН ЗАТТАРЫН АЛУУ ЖАНА АЛАРДЫН ФИЗИОЛОГИЯЛЫК, БИОЛОГИЯЛЫК МААНИСИ.	32
Ажиматова Н.М., Сыдыкова У.А. АЗЫРКЫ УЧУРДА КЫРГЫЗСТАНДАГЫ КАЛКТЫН ЖАШОО ДЕҢГЭЭЛИ, ЖУМУШСУЗДУК ЖАНА ЖУМУШ ОРУНДАРЫН ТҮЗҮҮ	38
Ажиматова Н.М., Сыдыкова У.А. КИЧИНЕ ЖАНА ОРТО БИЗНЕСТЕГИ ИНВЕСТИЦИЯНЫН КЫЙЫНЧЫЛЫКТАРЫ ЖАНА ИНВЕСТИЦИЯНЫ ТАРТУУ ЖОЛДОРУ.	45
Айдаркулов К.А., Анарбекова В.Э. ҮҢКҮР-ТАШ ЖАНА ЧИЙИМ-ТАШ СҮРӨТ ЭСТЕЛИКТЕРИ	51
Анарбекова В.Э. АКСЫЙНАТТЫН КОШОГУНДАГЫ МЕДЕТ ДАТКА	55
Базарбаева М.С. КОММУНИКАЦИЯ ЖАНА МАДАНИЯТ – БУЛ АДАМДЫН ӨНҮГҮШҮНҮН КОНТЕКСТИ КАТАРЫ	60
Бегалиев Ш.С. , Орозбаева Ж.М. ЙОД ЖЕТИШПЕГЕН ООРУУЛАР ЖАНА АЛАРДЫН АЛДЫН АЛУУ	64
Досалиева М.М. БАЛАДА УЛУТТУК АҢ СЕЗИМДИ КАЛЫПТАНДЫРУУНУН АЙРЫМ ЫКМАЛАРЫ	69
Дөөлөтбекова Г.С. ТҮРК ТИЛИНДЕГИ СӨЗ ЖАСООЧУ МҮЧӨЛӨР	75
Жуманалиева М.Б., Сулайманов Ш.А., Муратова Ж.К. ЖАШ БАЛДАР АРАСЫНДА БРОНХИАЛДЫК АСТМАНЫН ӨНҮГҮШҮНДӨ ТОБОКЕЛДИК ФАКТОРЛОРДУН РОЛУ	82
Жунусов Н.С. ТҮШТҮК КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ЖАҢГАК МӨМӨ ТОКОЙЛОРУНУН ЭКОЛОГИЯЛЫК АБАЛЫ ЖАНА АЛАРДЫ САКТОО	86

Канназарова Б.У., Худайназарова Ю.Б. КӨП ТИЛДҮҮ, КӨП МАДАНИЯТТУУ БИЛИМ БЕРҮҮНҮН ЗАРЫЛДЫГЫ	90
Кененсариев Т. “МАНАС” ЭПОСУНУН ЖАЛПЫ СЮЖЕТИНДЕ КЫРГЫЗ ТАРЫХЫНЫН ЧАГЫЛЫШЫ.	94
Кочкорбаева Л.С. АНГЛИС ТИЛИН ОКУТУУДА ЗАМАНБАП ИННОВАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОЛДОНУУ.	100
Кыдыралиев С.К., Райымкул уулу Жакшылык ТОО СУУЛАРЫНАН АЛТЫН КОНЦЕНТРАТТАРЫН БӨЛҮП АЛУУ ЖОЛДОРУ	105
Мананова М.К., Азимханова Б.Б., Устенова Г.О. КЕҢ ЖАЛБЫРАКТУУ КЛОПОВНИКТИН (LERICIDIUM LATIFOLIUM L.) УЛЬТРА ҮНДҮҮ ЭКСТРАКЦИЯСЫНА ТИЙГИЗГЕН НЕГИЗГИ ФАКТОРЛОРУ	110
Мехмет Озерен КЫРГЫЗ ЖАНА ТҮРК ТИЛДЕРИНИН ОРТОСУНДАГЫ “ТЕКТЕШ ЖАЛГАНЧЫ” ЭКВИВАЛЕНТТИК СӨЗДӨР.	116
Мырзабаева Н.С. ЭЛДИК МЕДИЦИНА ЖАНА АНЫН МАНАС ЭПОСУНДА ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ.	123
Надырбаева К.Ө. ЭКОЛОГИЯЛЫК ТАЗА СУУСУНДУК – КЫЛЫМ КАРЫТКАН КЫРГЫЗ КЫМЫЗЫ	131
Нажмиддинов А.Р. ПАНДЕМИЯ УЧУРУНДА ӨЗБЕКИСТАН МАМЛЕКЕТИНДЕ АРАЛЫКТАН ОКУТУУ	137
Ногойбаев М.Д., Ногойбаева Р.С. АДАМДЫН ЖАНА МАЛДЫН ДЕН СОЛУГУН КОРГОО ИННОВАЦИОНДУК ИЛИМИЙ-ОКУУ БОРБОРУН ДИСТАЦИОНДУК ЫКМА МЕНЕН ОКУП ҮЙРӨНҮҮ	142
Орозбаева Ж.М., Бегалиев Ш.С., Сейтбек уулу Бексултан ЭНДЕМИКАЛЫК БОГОК ЖӨНҮНДӨ КООМЧУЛУК КАБАРЫ	146
Осмонова А.К. ҮЙ-БҮЛӨ БИЗДИН КООМДО ЖАНА АТА-ЭНЕ МЕНЕН МЕКТЕПТИН ОРТОСУНДАГЫ БАЙЛАНЫШ	152
Сарыбаева А.А. ӨСПҮРҮМДӨРДҮН АГРЕССИВДҮҮ ЖҮРҮМ-ТУРУМУН ТҮЗӨТҮҮЧҮ НЕГИЗГИ УСУЛДАР	157
Сулайманов Ш.А., Дронов И.А., Халмурзаев М.М., Бегалы уулу С. ДАРЫГЕРДИН ПРАКТИКАСЫНДА КУРЧ ТОНЗИЛЛОФАРИНГИТ	162

Тампагаров К.Б., Нарбаев М.Р. АНАЛИТИКАЛЫК ФУНКЦИЯЛУУ ЭКИНЧИ ТАРТИПТЕГИ СИНГУЛЯРДЫК КОЗГОЛГОН ТЕҢДЕМЕЛЕР ҮЧҮН ЧЕК АРАЛЫК КАТМАР СЫЗЫКТАРДЫ ИЗИЛДӨӨ	167
Ташиева Н.А., Эсенова А.Г. ЛАТЫН ТИЛИ ӨЛҮК ТИЛ КАТАРЫ	175
Темиров Н.М., Жуманалиева М.Б., Абдилкасимов А.А. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖАЛАЛ-АБАД ШААРЫНДАГЫ ТҮШТҮК АЙМАКТЫК ЖҮРӨК-КАН ТАМЫР ХИРУРГИЯ ИЛИМИЙ БОРБОРУНУНДАГЫ ЖУГУШТУУ ОРУУЛАРДЫН МОНИТОРИНГИНИН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫ	179
Темиров Н.М., Жуманалиева М. Б., Темирова В.Н., Абдилажанов Б.Ш. ЖАЛАЛ-АБАД ОБЛУСУНУН САЛАМАТТЫКТЫ САКТОО УЮМДАРЫНДАГЫ ИНФЕКЦИЯЛЫК КОНТРОЛЬ ТУТУМУНУН 1, 2, 3 МОНИТОРИНГИНИН ЖАНА БААЛОСУНУН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫ	186
Токтогулова Г.Т., Аманкулова А.Т. УЧУРДАГЫ ҮЙ-БҮЛӨ МАСЕЛЕЛЕРИ	197
Токтогулова Г. Т. КЫРГЫЗ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯСЫНЫН АЛГАЧКЫ ӨКҮЛДӨРҮНҮН ТИЛ ЖАНА ЖАЗУУ МАСЕЛЕСИНДЕГИ РОЛУ	206
Умуркулова Ч.Ж. ДООРОНБЕК САДЫРБАЕВДИН “ЗАМАНА” ЫРЫНЫН ФИЛОСОФИЯЛЫК МААНИСИ.	209
Хурибаева Э.Г., Дөөлөтбекова Г.С. «БАЛАЛЫКТЫН КӨРӨҢГӨСҮ ЖЕ АЗЫРКЫ МУУНДУН БАЛАЛЫГЫ». Ч.АЙТМАТОВДУН «БАЛАЛЫГЫМ» АТТУУ БАЯНЫНА САРЕСЕП.	214
Эсенова А.Г., Мамбеткулова А.Н. ЛАТЫН ТИЛИН БИЛМЕЙИНЧЕ МЕДИЦИНАГА ЖОЛ ЖОК	220

УДК 947(575.2):39:398

ПЕЩЕРНЫЕ ПАМЯТНИКИ УНКУР-ТАШ И ЧИЙИМ-ТАШ

(Новый исторический памятник найден недалеко от города Джалал-Абад)

Айдаркулов К.А.¹, Анарбекова В.Э.²Жалал-Абадский государственный университет, доцент, г.Жалал-Абад, Кыргызстан¹Научно-исследовательский медико-социальный институт, доцент,
г. Жалал-Абад, Кыргызстан²**Аннотация**

По дороге в город Кок-Джангак Джалал-Абадской области по дороге к «Вишневному источнику» были найдены изображения, выгравированные на камнях в месте под названием «Карагандуу» или «ущелье Кара-Жыгач». Это изображение совпадает с фрагментами росписи на Саймалы Таш в галерее эпитафий. В нашем исследовании также предлагаются некоторые картинки.

Ключевые слова: каменные рисунки, эпитафии, Джалал-Абадская область, социальное положение, общественная жизнь, кочевая цивилизация, памятники.

УЊКУР-ТАШ ЖАНА ЧИЙИМ-ТАШ СҮРӨТ ЭСТЕЛИКТЕРИ

(Жалал-Абад шаарынан алыс эмес жерден табылган жаңы тарыхый эстелик)

Айдаркулов К.А.¹, Анарбекова В.Э.²Жалал-Абад мамлекеттик университети, доцент, Жалал-Абад ш., Кыргызстан¹Илимий-изилдөө медициналык-социалдык институту, доцент,
Жалал-Абад ш., Кыргызстан²**Аннотация**

Жалал-Абад обласына караштуу Көк-Жаңгак шаарына бараткан «Алчалуу булакка» кеткен жолдогу «Карагандуу» колот же «Кара-жыгачтын сайы» деп аталган жерден таштардын бетине чегилип тартылган сүрөттөр табылган. Бул сүрөт эпитафиялык галереяда Саймалы Таштагы сүрөттөрдүн фрагменттери менен дал келет. Изилдөөбүздө айрым бир сүрөттөр дагы сунушталат.

Түйүндүү сөздөр: таш чийимдери, эпитафиялык эстеликтер, Жалал-Абад областы, коомдук-социалдык абал, коомдук турмуш, көчмөндөр цивилизациясы, эстеликтер.

THE PETROGLYPHS UNKUR-TASH AND CHIM-TASH

(A new historical monument found near the city of Zhalal-Abad)

Aydarkulov K.A.¹, Anarbekova V.E.²Jalal-Abad State University, docent, Jalal-Abad city, Kyrgyzstan¹Scientific-Research Medical-Social Institute, docent, Jalal-Abad city, Kyrgyzstan²**Annotation**

Where it is called “Karaganduu” or “Kara-Zhygachsayi” on the road to “Alchalu-Bulak” in the Zhalal-Abad region, Kok-Zhangak city, it has been found an images created by removing the surface of the rock. This petroglyphs matches with fragments of petroglyphs of epitaph gallery Enesai. We offer some pictures in our research.

Keywords: petroglyphs, epitaph monuments, Zhalal-Abad region, social culture, social life, the civilization of nomads, monuments.

Эстеликтер жайгашкан жер Жалал-Абад шаарынан Көк-Жаңгак шаарына кеткен чоң жолдун күн чыгыш жагындагы адырлардын ичинде болуп, жолдон өткөндөргө көрүнбөгөн далдоо жерде болгондуктан көпчүлүккө азыркыга чейин белгисиз бойдон калып келген.

Бул эстеликтерге барыш үчүн Көк-Жаңгак шаарына кеткен жол менен барып, сайдан өтүп «Алчалуу булакка» кеткен жол менен гана барууга болот. Алчалуу булактан кийинки колот «Карагандуу» колот же «Кара-жыгачтын сайы» деп аталат. Эстеликтер ушул сайдын оң жак тарабындагы кумдуу кара таштардын бетине чегилип тартылган. Сүрөттөр чөп чабык, жайыт болгон жондун ички бетинде болгондуктан, сырттан караган кишиге көрүнбөйт, байкалбайт.

Ошентип, бул эстеликтер тууралуу биз 2004-2005 жылдары окурмандарга “ЖАМУнун жарчысы” журналында кыскача маалымат бергенбиз. Азыр сиздерге – окурмандарга ушул журналдын бетинен кененирээк тааныштырып өтмөкпүз. Эстеликтеги чагылдырылган сүрөттөр да биринчи жолу көрөрмандарга тартууланып жатат.

Кылымдарды карыткан кыргыз эл тарыхы дагы бир жаңы табылгалар менен толукталынды. Ушул кезге чейин тарыхчы-окумуштуулар тарабынан изилденилип, эскерилбеген тарыхтын дагы бир барагы ачылып олтурат. Болгондо да ал дүйнөгө белгилүү болгон Сай-малуу-Таш сүрөт галереясы сыяктуу Көкарт өрөөнүнүн эң башындагы ашуудан орун албас-тан, ушул эле Көкарт өрөөнүнүн бүтүшүнөн, күн чыгыш тарабындагы түндүктөн-түштүккө созулган токойлуу кара тоонун этегиндеги адырлардын ичинен орун алган. Аска ташка чегилип тартылган байыркы сүрөттөрдүн эки жердеги чогулдусу 17-июнда 2004-жылы табылды. Бул эстелик Жалал-Абад шаарынан 25-26 км алыстыкта, шаардын түндүк-чыгыш тарабында Кара Жыгач суусунун батыш тарабындагы күнгөйлүү беттеги катарланган куру таштардын беттерине чегилип тартылган сүрөттөр табылды. Сүрөттөрдүн биринчи тобу жогортодон төмөн карата созулуп жаткан куру таштардын эң жогорку бөлүгүндөгү бийик аска үңкүр таштын ички бетине тартылган. Сүрөттөрдүн экинчи тобу ушул эле күнгөйлүү беттин бүтүшүндөгү борчук таштарга, үңкүрлөрдүн ички бетине тартылган. Эки топ сүрөттүн ортосундагы 2 км аралыкта тартылган сүрөттөр байкалбайт. Мүмкүн бардыр. Ал үчүн атайын экспедиция уюштуруп, изилдөө иштерин жүргүзүү керек деп айтмакчыбыз. Сүрөттөр негизинен кум таштардын беттерине чегилип тартылган ушул жердеги бардык эле таштардын беттерине эмес, башка таштардын өзүнүн бийиктиги, чоңдугу жана үңкүрүнүн кенендиги менен айырмаланган эки жердеги түптүү аска таштардын беттерине тартылган.

Кыргыз жергесинин башка жерлериндеги ташка тартылган сүрөттөрдүн дээрлик бардыгы тең жердин үстүндө чачылып жаткан жалпак, сыйда, чоң, кичине ар кандай таштарга тартылгандыгы белгилүү. Ал эми булл жердеги сүрөттөр аска бетине, үңкүрдүн ичине топ-тобу менен эки, үч катар болуп чогуу тартылган. Ар бир топ өз алдынча мазмунга ээ. Тигил үңкүр таштар тээ байыркы замандардан бери жергиликтүү элдин пайдалануусунда болгондугун үңкүрдүн ичинде жана сыртында додолонуп үйүлгөн малдын кыктарынан деле байкоого болот.

Үңкүр таштын ылдый карата түшкөн жандоо беттердин боорлору тегизделинип, бир канча тегерек түздүктөрдүн жасалгандыгына карата ошол жерлерге боз үйлөр, алачыктар тигилгенге окшойт, б.а. ушул үңкүрлөргө ыктоо тартып, атайын жасалган тектир-секичек конуштарга отурукташкан элдин конуу тартибин, салттык, кыштап-конушун байкоого болот. Алардын негизинен мал чарбачылыгы менен кесип кылышкандыгын жер бэтинин түзүлүшү, булактуу суулары, токойлуу жерлеринин болгондугу менен да түшүндүрүүгө болот. Сүрөттөрдүн көпчүлүгү жаныбарлар дүйнөсүнө арналган: кара малдан – төө, уй, топоз, жылкылар берилсе, жандык малдан – тоо теке, эчки, аркар эликтердин сүрөттөрү тартылган. Башка сүрөттөрдөн айырмасы –булардын топ-тобу менен бир жакка бара жаткан, же жайылып жүргөн көрүнүштөрү чагылдырылган. Аларды ээрчип бараткан ит же карышкыр да кошо тартылган. Канаттуу куштар да, балапандар да бар. Алар өтө сейрек кездешет.

Бардыгы болуп 150 дөн ашык сүрөттөрдүн азыркы күндө да сакталып тургандыгын байкоого болот.

Күндүн, жаандын, шамалдын көп жылдык таасиринин астында кум таштардын беттери сыйрылып, көчүп түшкөндүктөн көп сүрөттөр бузулуп, билинбей калган. Алардын ордунда

нечен жылдар бою ташка тартылган сүрөттөрдүн үстүнөн атайлап Кызыл-кочкул түстөгү жошо менен боелуп, тургандыктан кумга сиңген жошонун гана изи калган.

Ташка чегилип, жошолонгон ушундай сүрөттөр Кыргызстандын башка аймактарынан жолукпайт. Эмне үчүн булл сүрөттөр жошо менен боелгон деп сураган сурообузга жергиликтүү эл: «Ким, качан боегондугун эч ким билбейт. Айрым учурларда тигил сүрөттөрдүн боектору жаңырып калгандыгын көрүп калабыз. Менин бала кезимден бери эле чегилген сүрөттөрдүн боегондугун билем», - дейт өмүр бою ушул жерде кой багып, кыштап жүргөн Жамшит Аламаев карыя (84 жашта). Ошондой эле эстеликтин ачылышына көп эмгектенген белгилүү жауучу карыя акын Алымжан Токтосунов аксакалга көптөн көп ыраазычылыгымды билдиремин.

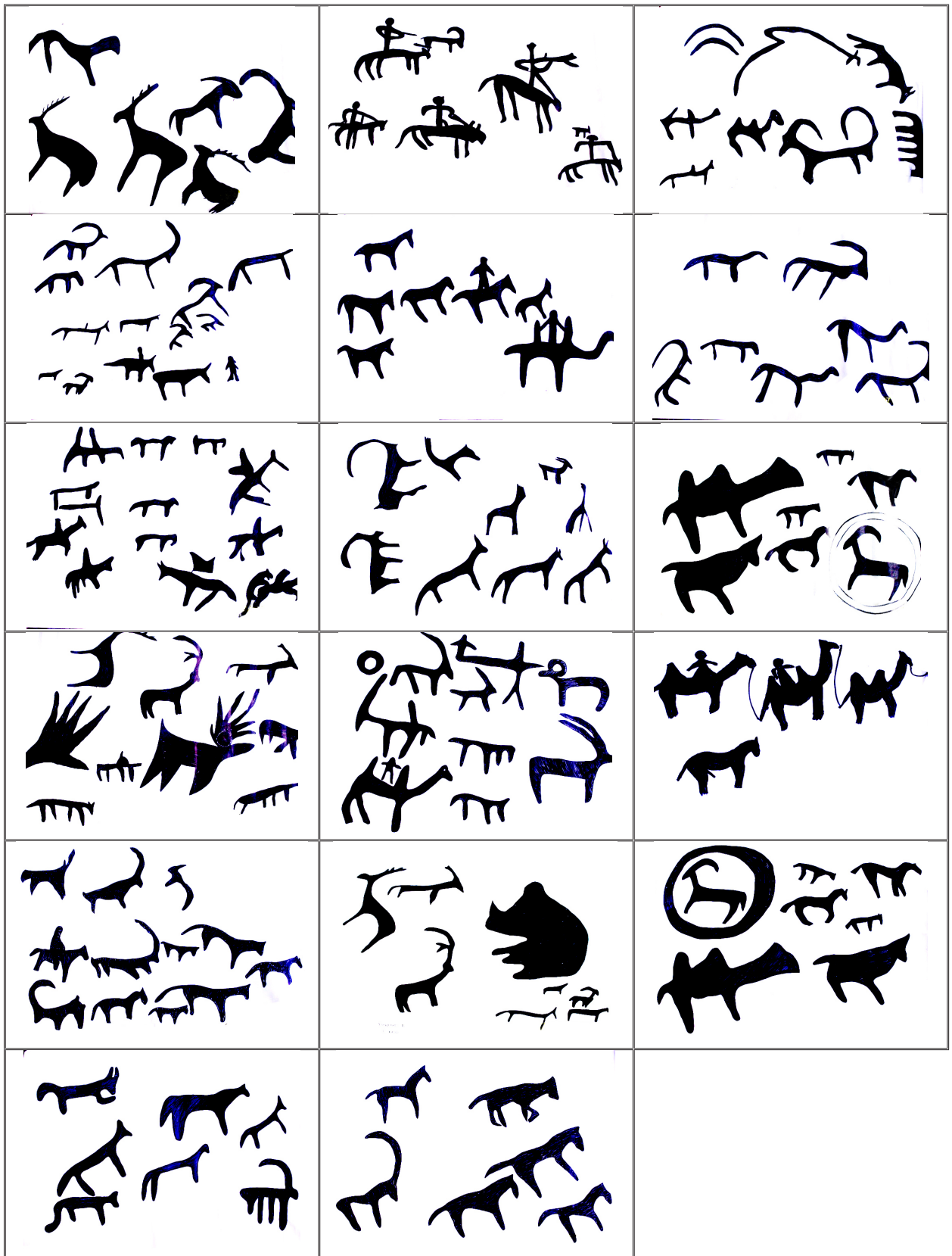
Биздин байкообузда жошолонгон сүрөттөр башка жошосу жок сүрөттөргө караганда эң жакшы сакталган сүрөттүн чийини аркылуу жошо таш менен сүрүп боек бергенде сүрөттүн чийин чункуру сүрүлүп сыйдамдалынгандыгынан болуу керек. Ал сүрөттү жаандын суусунан, шамалдан сактап калгандай көрүнөт, б.а. сүрөттүн көпкө өмүр сүрүүсүнө жошо таштын боегу себепкер болгонго окшойт. Ал эми сүрөттөрдү тартуунун ыкмасы, стили жана жаралган мезгили боюнча булл эстелик сүрөттөр дүйнөгө белгилүү, атактуу Саймалуу таш эстелигине окшоп кетет. Жаралган доору боюнча да б.а. биздин заманга чейинки 3-2-миң жылдыкта пайда болгон. Албетте, андан берки узак мезгил ичинде көп өзгөрүүлөр болду. Бирок, булл сүрөттөр өткөн замандын баа жеткис эстелиги катары сактап, кийинки муундарга жеткизүү биздин азыркы муундардын ыйык милдетибиз экендигин дайыма биле жүргөндүгүбүз абзел. Ушул эстелик сүрөттөрдү ар тараптан изилдөө иштери али алдыда.

Ошентсе да байыртадан бери ушул аймактарды ээлеген Давань мамлекетинин мезгилине таандык белгилүү аргымактардын - «асман жылкыларынын» көрүнүштөрүнүн тигил сүрөттөрдө берилиши булл өрөөн тээ байыртадан бери эле жылкылардын мекени болгондугунан кабар берет. Ал эми жетектелинип бараткан айры өркөчтүү төөлөрдүн сүрөттөрүнүн берилиши байыркы көчмөн турмушта жана алыскы жана жакынкы элдер менен соода-сатык жүргүзүлгөн кербен жолун айгинелейт. Ат үстүндө жаа тартып, ат чаап бараткан адамдын сүрөтүндө бир чети мергенчилик турмуш чагылдырылса, экинчиден жоокерчилик замандагы эл-жерди коргоо, сакчылык кылуу максаты чагылдырылган. Биз булл жерде айрым бир гана сүрөттөрдүн берилишине карата учкай эле сөз кылдык. Байыркы элдердин диндик ишеними, дүйнөнү кабылдоо көз караштары, салты ж.б. өзгөчөлүктөрүнүн булл сүрөттөрдө берилиши тууралуу келечекте кенен сөз кылууга болот деген ойдобуз.

Дагы бир баса белгилөөчү нерсе булл аймактын жаратылышын пайдалануу жөнүндө оюбузду айтмакчыбыз. Ушул капчыгайдын булак сууларын (минералдык түзүлүшүн), капчыгайдын шор суусун, кара баткагын изилдеп ылайыктуу жерди тандап, эс алуу жайын уюштурса жаман болбос эле. Бир жагынан ден соолугун чындашын, экинчи жагынан тарыхый эстеликтерди долонолуу токойлорду көк жашыл беттерди көрүп эс алышат эле. Шаарга да курортко да жакын болот эле. Кайра эле болбоду дегенде курорттон атчан туристтик жүрүш маршрутту да уюштурса болот. Бул маселелер боюнча жергиликтүү бийлик өкүлдөрү ойлоношатго деген ойду айтмакчыбыз.

Колдонулган адабияттар

1. Айдаркулов К.А. Вестник ЖАМУ. Жалалабат, 2004.
2. Бернштам А.Н. Археологический очерк Северной Киргизии. Фрунзе: Изд-во Ком. наук при СНК КиргССР, 1941.
3. Джумагулов Ч. Эпиграфия Киргизии, кн. I,II,III-Ф, "Илим", 1963, 1982, 1987.
4. Кассева Н. Саймалы-Таш – памятник культуры Тянь-Шаня./Вестник Нарынского государственного университета №1. Нарын, 2000.
5. Малов С.Е. Енисейская письменность тюрков – М, 1952.

УДК: 947(575.2):39:398

МЕДЕТ ДАТКА В ПОМИНАЛЬНОМ ПЕСНИ АКСЫЙНАТА

Анарбекова В.Э.

Научно-исследовательский медико-социальный институт, доцент,
г. Жалал-Абад, Кыргызстан

Аннотация

В этой статье говорится о Медет датка сына Байтугол, вышедший из племени саяк, из рода курманкожо, сыгравший большую роль в политике периода Кокандского ханства. Об этом приводятся примеры в причитаниях Аксыйната. Справедливость, острый ум, решение проблем со стойкостью вот, что заинтересовало знатей Кокандского ханства. Это первое персона, который получил звание “датка”. То, что он освободил Алдаш баатыра из тюрьмы, остановил налоговую политику. В причитаниях хорошо отражены события 1825 года, когда он от имени племени саяк, солто, басыз, сарыбагыш, бугу, саруу пришел к Мадали хану, чтобы освободить Атантая и Тайлак баатыра. Медет датка был очень справедливым правительем Северных кыргызов и до сих пор народ помнит о его деятельности..

Ключевые слова: причитания, Медет датка, Кокандская ханства, налог, гарем, укрепление, духи, предки.

АКСЫЙНАТТЫН КОШОГУНДАГЫ МЕДЕТ ДАТКА

Анарбекова В.Э.

Илимий-изилдөө медициналык-социалдык институту, доцент,
Жалал-Абад ш., Кыргызстан

Аннотация

Бул макалада саяк уруусунун курманкожо уругунун бийи Байтүгөл уулу Медет датканын арка кыргыздары үчүн Кокон хандыгы мезгилиндеги саясий ишмердүүлүгү кызы Аксыйнаттын кошогунын мисалында каралат. Анткени, Медет датка адилеттиги, акылмандыгы жана түйүндүү маселелерди “ийри олтуруп, түз кеңеш” менен чечүүдөгү иш билгилиги Кокон ордосунун билермандарын кызыктырган. Ал Кыргызстандын түндүгүнөн алгачкы даткалык наамды алган инсан. Кокон хандыгына Ак үйлүүгө алган өспүрүмдөрдү, Алдаш баатырды зындандан бошотууда, ошондой эле Кокон хандыгындагы салык саясатын токтодуудагы эл үчүн жасаган саясаты мактоого татырлык иш. 1825-жылы Атантай менен Тайлакты Кокон амирлигинин туткунунан саяк, солто, сарыбагыш, бугу, басыз, саруу урууларынын атынан Мадалы ханга арача болуп Медет датка баштаган Түндүк кыргыз бийлери барышып бошотуп алышкандыгы кошоктордо мыкты сүрөттөлгөн.

Түйүндүү сөздөр: кошок, Медет датка, Кокон хандыгы, чеп, алык-салык, ак үйлүү, арбак, колдоочу.

HARVEST DETAIN IN THE MEMORY SONG OF AKSYNAT

Anarbekova V.E.

Scientific-Research Medical-Social Institute, docent, Jalal-Abad city, Kyrgyzstan

Annotation

The article describes the political work of Baitogol uulu Medet Datka, who came from kurmankojo family of sayak tribe, during Kokon Khan. His political work is considered by his daughter Aksynat's weeping. This is exemplified in the lamentations of Aksynata. Justice, a sharp mind, the solution of problems with perseverance is what interested the nobility of the Kokand Khanate. This is the first person who received the title "Datka". The fact that he freed AldashBaатыr from the prison stopped the tax policy. The events of 1825 are well reflected in the lamentations, when on behalf of the Sayak, Solto, Basyz, Sarybagysh, Bugu, and Saruu tribes came to Madali Khan to free Atantai and TailakBaатыr. MedetDatka was very fair to the rulers of the Northern Kyrgyz and until now people remembered about his activities.

Keywords: Weeping, MedetDatka, Kokand Kingdom, fortification, taxes, ghost, supporter, tribe.

Кокон хандыгы доору кыргыз элинин тарыхындагы маанилүү этап. Ал доордо кыргыздардын басымдуу бөлүгү хандыкты өз мамлекетиндей кабыл алышып, анын тарыхындагы омоктуу окуяларда активдүү катышуучу гана эмес, тарыхый жаратуучу да боло келишкен. Кокон мезгилиндеги кыргыз элдик оозеки чыгармачылыктын алкагында бир катар улуу тарыхый инсандардын ишмердиги алар жөнүндөгү арман, кошок жана жоктоо ырларында чагылган. Колдо бар материалдарга таянып, диссертациялык анализди кыргыз элинин белгилүү уулу Медет Даткадан баштайлы.

Медет Датка (Медет Байтүгөл (Байтурган) уулу, 1778-79-жылдары туулуп 1839-жылы өлгөн. Кочкор өрөөнүнүн Агучук аймагында жашап өткөн. Ал Кыргызстандын түндүгүнөн алгачкы даткалык наамды алган инсан. Анткени, Медеттин адилеттиги, акылмандыгы жана түйүндүү маселелерди “ийри олтуруп, түз кеңеш” менен чечүүдөгү иш билгилиги Кокон ордосунун билермандарын кызыктырган. Кокон ханы Омор хандын (1811-22-жж.) доорунда Медет башка кыргыз бийлери менен чогуу ордого чакыртылып, сый - урмат көргөн. Ошондо ага “датка” наамын ыйгарып, атайын туу жана артыкча укук берүүчү жарнама берилген. Тууну Медетке хан өз колу менен тапшырат. Хан берген туу учурда Асанбек Шаршеналиевде (КРнын башкы экс прокурору) сакталып тургандыгы жөнүндө маалымат бар.

Даткаларга мамлекеттин казынасынан атайын белгиленген өлчөмдө маяна чегерилип тургандыгы, алар казылык (диний соттук) иштерди көзөмөлдөп, даттанууларды ханга жеткирип, кайра элге жообун билдирип тургандыгы жана чогултулган салыктын казынага түшүшүн көзөмөлдөгөн милдеттери маалым [10, 26- 27].

Медет датканын доорунда Жунгар баскынчылыгы басаңдап, Кокон хандарынын кыргыз жерине көз артуусу күчөп турган кез болучу. Хандыктын аймагын кеңейтүү Алим хандын (1800-1810) мезгилинен башталгандыгы маалым. Ал өлгөндөн кийин бул саясатты анын ордуна хан болгон уулу Омор уланткан. Медеттин даткалык бийлиги Омор хан (1810-1822) менен Мадалы хандын (1822-1840) мезгилине туш келген.

Кыргыздар далай жылдар Кокон хандыгынын кордугун тартып келишкен. Ушундай кыйынчылыкта Түндүк Кыргызстандын элине Медет датка арка - бел болуп асырап, канатына калкалаган. Кокондуктардын салыгына чек коё алганы менен элге эгедер болуп, акыл менен иш алып барган. Кыргыз элинин үрп - адат, мыйзамдарын акылдуулук менен колдонгон, калыс, акыйкат эл башкаруучу катары “Чоң Медет” деген атак алган [3, 286].

Медет датканын иш-билгилигинин натыйжасында Кокондо кыргыз бийлеринин ак үйлүүдө жүргөн 21 баласы кайтып келишкендиги булактардан маалым.

Медет датканын жаш курагын, датка наамын алып, элине кылган негизги кызматын кызы Аксыйнаттын кошогу далилдеп турат:

*“...Байгамбар жашы алтымыш,
Баарына кымбат баркыңыз...
...Алдына келсе чечилген,*

*Алты уруу элдин чатагы.
Алланын кылган иши экен,
Атакем алтымыш эле аша жашады” [4, 18].*

Андан ары:
*“Атакем,
Тууганды коргоп тозоктон,
Туткундан эрди бошоткон.*

*Ажыратып тозоктон,
Азаптан эрди бошоткон” [4, 109]*

Андан ары:
*“Алтын тон кийип, чен алган,
Айтылуу Кокон ордодон!” [4, 107]
Атакем, козголгон элди жыйнаган,
Кордукка элин кыйбаган.*

*Достошуп кол беришке,
Оогандан келген кыйла адам.
Колуна берип бийликти,
Атамды, Кокондун ханы сыйлаган!” [4, 108].*

Окуянын чоо-жайын кыскача кыстара кетели. Фергананын беги Мааткеримдин жигиттери жаңылышып хандын кербенин талап алышкан. Наймандарга жалаа жаап, Алдаш баатырды карматышкан. Медет датка ханга үч мүдөө менен кайрылган. Биринчиси “Ак үйлүүдөгү” балдарды бошотуп берүүсүн. Экинчиси - касиеттүү ордонун кызыкчылыгын эмес, өз кызыкчылыктарын көздөшкөн адамдарды жөнгө сала турган “Жарлык жолдомо” берүүнү. Үчүнчүсү куру жалаа менен зынданда жаткан Алдаш баатырды бошотууну суранган. Хан бардык өтүнүчтү орундаткан. Ал кошокто төмөндөгүчө сүрөттөлөт:

*“Атакем, алтын тон кийген жакалуу,
Алыска кеткен атагы.
Алдына келсе чечилген,
Алты уруу элдин чатагы” [4, 107-108].*

Кокон тарыхында Омор хан салыштырмалуу адилет хан болгондугу, ошондуктан ал “Жаннатмакан” деген атак алгандыгы маалым [5, 50].

Ж.Кенчиевдин жазганына караганда 1820-жылы жер талашып, сарыбагыш менен солто уруулары чабыша кетишкендигинен пайдаланган Кокон ордосу солтого жан тартымыш болушуп, шашылыш Бишкек (Пишпек) чебин курушкандыгы булактарда айтылып калган [4, 84-85]. Ал эми башка изилдөөлөр Пишпек чеби орус тарыхый булактарынын маалыматтары боюнча 1825-жылы Мадали хандын буйругу менен курулгандыгы белгилүү [2, 22].

1825-жылы Атантай менен Тайлакты Кокон амирлигинин туткунунан саяк, солто, сарыбагыш, бугу, басыз, саруу урууларынын атынан Мадалы ханга арача болуп Медет датка баштаган Түндүк кыргыз бийлери барышып бошотуп алышкан [1, 15.].

*“Атакем,
Калыстык кылган калкына
Кадыры өткөн жалтыга.
Кадырман атам өтсө да,
Калтырды атак калкына!” [4, 109].*

Кокон хандыгында салыктын бир нече түрү болгондугу маалым. Ошолордун ичинен хандын казынасына пайда алып келүүчү салыктарынын бири - зекет болгон. Зекет мал салыгы болуп, негизинен көчмөндөрдөн алынган. Көчмөндөр зекетти төмөндөгүдөй өлчөмдө төлөшкөн: койдон 1/40, мүйүздүү малдан 1/30, жылкынын 1/40 бөлүгүн, төөдөн болсо бир койдун наркында алынган. Ал эми кимдир бирөөнүн 40тан ашык жылкысы болсо, ашыкча ар бир жылкы үчүн 40 тенгеден зекет берген [8].

Зекет салыгы көбүнчө зордук жолу менен, көчмөндөрдүн малы жайлоого чыгаар алдында эрте жазда чогултулган [7, 119]. Аксыйнат

*“Атакем, Атакем, арамдык ишке баспаган,
Кымкапты алган Кашкардан, Адамды тилдеп какпаган.
Кыргыздын тобун башкарган. Алымын салып сарт келсе,
Оогандан асыл ташты алган Азаптан элин сактаган” [4, 109]”*

-деп ырастап тургандай Медет датка Кокон хандыгынын атына жамынып келүүчү зекет жыйноочулардын аксымдыгына чек койгон.

*“Жергеси кайың-тал болгон,
Айдыңы журтка даң болгон.
Кара-Тоо эле кайраты,
Калкына тийген пайдасы” [4, 109].*

1822-жылы Омор хан дүйнөдөн кайтып анын уулу Мадали хан болгон (1822-1840). Анын тушунда алык - салык күчөп, малдан алынган салык аз келгенсип сулуу кыздарды ордого ала баштагандыгы белгилүү. Муну Магзуни да далилдейт. “Мухаммад Али хан (Мадали хан) кайсы жерде болбосун (10-бет) оюн – күлкүнүн гүлү болгон жигит, кыздарды чогултуп, таң - тамаша кыла бермейге өттү [5, 50]. Н.Петровский Мадали хан мамлекеттик иштерден оолак болуп, өз “гареминен” чыкпастан, шарап ичүү менен күн өткөргөн десе [9, 736], ал эми В.Наливкин: “Бул бала, ыгы жок эрке, мүнөзү чыр, каардуу, ыймансыз, кераяк жана катын жандуу адам” [6, 122] – экендигин айткан.

Теңир-Тоодогу Куртка чебинин беги Тургун кожо Нарын өрөөнүндө зордук - зомбулугун күчөтүп жиберген. Анткени, чоро саяктарынан бир атанын балдары Боотай менен Келдибек бийлик талашып, касташкан. Боотайдын тукуруусу менен Тургун кожонун сарбаздары Келдибектин Топу, Такыя деген эки кызын тартып кетишет. Ошондо Калыйман деген он төрт жаштагы бир кыздын эл - жер менен коштошуп, ыйлап бара жаткандагы кошогу эл эмдигиче айтып жүрүшөт.

Жумгал суусунун оң өйүзүндөгү Кокон хандыгынын беги да напсиси бузулуп, салыкка жыйнаган малынан башка элден дагы сулуу кыздарды жыйнап, Анжиянга жөнөткөнү жаткан экен. Тайлак баатырдын кабарын угушкан жумгалдыктар чепти талкалап, кокондуктарды өлтүрмөк болушат. Бирок Качыке баатыр буга макул болбойт. Бекер кан төгүүдөн сакташ үчүн Медетке киши чаптырат. Медет болгон ишти баяндап, Кокондуктарга түшүндүрүп, алардын чектен чыгып, бузукулук кылгандарын ашкерелеп, Куртка чебинин жайын айтып берет. Сарбаздар Жумгал чебин таштап, малын, кыздарды калтырып качып кетишет. Кошокто бул окуя мындайча сүрөттөлөт:

*“Коконго алса кыздарды,
Кордуктан атам куткарган.
Ордого алса кыздарды,
Оёнум атам куткарган” [4, 109].*

Элдик уламыштарда чоң чыр – чатактарды калыс адам катары Медет чечип тургандыгы айтылат. Ошондон бир мисал. Жайлоо талашып, Кетмен -Төбөлүк саяктар менен Таластык кушчу уруусунун ортосунда чатак чыгат. Эки ортодо чабыш башталат. Бул кабар Медетке жетет. Ал кишиге калыс адам катары солто, саяк, кушчу, басыз, саруунун манаптары кайрылышат. Медет чогулган колду токтотуп, Байбиченин соорусуна үч күнү жыйын куруп, чатакты токтотот. Жайсанды Медетбек баатырга берип, таяке -жээндер сөөк жаңыртышып, кыз алышып, кыз беришип элдешет. Кийин Медетбек баатыр дүйнөдөн кайтканда келиндери:

*“Атакем, Жайсаңдын ичин жайлаган,
Жайкалтып кулун байлаган.
Кадимки Медет даткадан,
Жайлоосун алган кайрадан.
Арыстан жүрөк эр болгон,
Алышкан жоодон тайбаган, - деген кошоктору сакталып калган.*

Медет датка өлөөрүнүн алдында: мен көп ишти аткара албай кетип бара жатам. Кытайдын манжуларынан турган бийлик ээлери Какшаал, Үч-Турпан, Кызыл-Суу тараптагы кыргыз туугандарга кысым көрсөтүшкөндө, Зыявидин менен Турдумамбет баштаган азаматтар кол баштап чыгышты. Чериктен Ажыбек баатыр, Чордон Тайлак баатырлар барышып, жардам

беришти. Бирок, Жахангир кождон бизге чабарман кечигип келип, Турдумамбетке жардам бере албай калдык. Экинчи жолу чабарман чоң багыш элин бийлеген Суранчыдан келди. Булар да жанагы эле манжуларга (1820-ж) каршы аттанган эле. Ага да жардам өз учурунда берилбеди. Экинчи жолу аткара албай калган ишим да ушул болду.

Биз дагы өзүбүзгө хандык кылып, мамлекет курсак, чогуу турсак, коркондогон кокондук, кыжылдаган кытай чоңсуна албас эле. Бир кыргыздын мыкты уулун хан шайлап алсакбы - деп жүрдүм эле. Бул ой ишке ашпай кала турган болуп турат. Мына ушул үч иш аткарылбай калды. Сөөгүмдү береги “Агучуктагы” шиш дөбөгө койгула. Нары өтүп, бери өткөн жумгалдыктар куран окуп өтүшөөр [4, 98-99] – деп керээз калтырган экен.

*“Коктуда тунук суу калды,
Кокондон алган туу калды.
Токсонго чыга жашабай,
Тозокко салдың тууганды” [4, 107],*

- деген кошоктун саптары муну далилдеп турат.

Медеттин ашы Кочкордун Кызыл-Дөбөсүндө өзгөчө шаан-шөкөт менен өткөн экен. Аза күтүү үйүнө Кундуз үй тигилген. Медет датканын он үч жашар кызы Сыйнат анда кошок кошкон:

*“...Медеттин кызы Сыйнатты,
Сыйнатты кудай ыйлатты.
Кайгыга салып шум өлүм,
Карчытты, минтип кууратты.
Карасам орду бош турат,
Кан атам жаткан үй жакты...” [4, 108].*

Миңдеген кишилер үйдү сагаалап, ашка келген элдин көңүлүн бурган Сыйнаттын кошогу болгон. Кошоктун мааниси терең, сөздөрү таасын, ыр ыргактары көркөмдүү болгондуктан эл аны унутушпай сактап келе жатышат. Айрым комузчулар “Медеттин кызы Аксыйнаттын кошогу” деген күү чыгарышып, чертип да жүрүшөт.

Демек, Медет датканын эл - жери үчүн жасаган кызматы кылымдар бою сакталып ооздон - оозго айтылып келгендиги дагы бир ирет кызы Аксыйнаттын кошогу аркылуу тастыктоого аракеттер жасалды.

Шилтемелер

1. Аттокуров С. Тайлак баатыр: окуу куралы. – Бишкек: Кыргыз Мамл. улуттук ун-ти, 1994.
2. Дуйшеев Б. Память Тянь-Шаня. (Исторические очерки о памятниках Киргизстана XVIII – XIX – вв.). – Фрунзе: Мектеп, 1986.
3. Кыргыз тарыхы: энцикл. / жоопту ред. А.А. Асанканов. – Бишкек: Мамл. тил ж-а энцикл. борбору, 2003.
4. Кенчиев Ж. Медет датка: бабалар баяны. – Бишкек: Шам, 1996.
5. Магзуни (Зиябидин Максым). Фергана хандарынын тарыхы. – Бишкек: Турар, 2007.
6. Наливкин В. Краткая история Кокандского ханства. – Казань: Тип. Императ. ун-та, 1886.
7. Набиев Р.Н. Из истории Кокандского ханства (феодалное хозяйство Худояр-хана). – Ташкент: Фан, 1973.
8. Пантусов Н.О. податях и повинностях существующих в бывшем Кокандском ханстве в последнее время правления Худояр хана // Туркестан. ведомости. – 1893. – № 61.
9. Петровский Н. Очерки Кокандского ханства // Вестн. Европы. – 1875. – № 10.
10. Рахманкулов М. Коконду башкарган хандар, Таластан чыккан даткалар: тарыхый баян. – Бишкек: Avrasya press, 2012.